

Олена Чорнобай

Національний університет «Львівська політехніка»,
Навчально-науковий інститут права та психології,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та філософії права
labau@i.ua

ЗАСАДНИЧІ ПРИНЦИПИ ЮРИДИЧНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ

<http://doi.org/10.23939/law2020.28.126>

© Чорнобай О., 2020

З'ясовуються особливості засадничих принципів юридичної аргументації, що впливають на сфери їх застосування.

Окремий акцент зроблено на походженні різних принципів юридичної аргументації. Базові принципи аналогічні до загальнонаукових, але видозмінені задля задоволення потреб юридичної аргументації. Ці принципи мають морально-етичну основу, що спричиняє певну свободу їхньої інтерпретації та застосування, але, водночас, існують критерії, які визначають ступінь реалізації цих принципів у кожному окремому випадку.

Вузькоспеціалізовані принципи сформувалися разом із типами судових процесів, у яких застосовуються і, відповідно, перейняли їх специфіку. Ці принципи застосовуються у переважній більшості судових процесів, але різною мірою, що обумовлено особливостями сучасного судочинства.

Особливо виділено принцип вільної оцінки доказів як такий, що застосовується незалежно від виду судового процесу і має складну структуру регулювання. Ця структура має дві основні складові – законодавчу та морально-етичну, визнану законом.

Описано взаємодію принципів та їхню взаємозалежність. Вказано особливості їхнього застосування та можливі інтерпретації.

Ключові слова: юридична аргументація, принципи правового пізнання, змагальний принцип, дослідницький принцип, принцип свободи оцінки доказів.

Постановка проблеми. Юридична аргументація, як і кожен процес, засновується на певних принципах, що визначають його перебіг та існування. Постійні зміни та нововведення, що стосуються судочинства, ставлять перед науковцями завдання розвивати та аналізувати усі явища, які впливають на подібні процеси. Юридична аргументація, а особливо, її засадничі принципи, як невід'ємна складова судового процесу також потребує систематичного детального вивчення.

Проблема дослідження засадничих принципів юридичної аргументації полягає у необхідності глибинного системного аналізу таких принципів задля формування чіткої структури, яка б якісно відображала функціонування цього процесу. Це спростить вивчення юридичної аргументації як явища, а також дозволить ефективніше аналізувати зміни, що стосуються судових процесів та їх регулювання.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема вивчення юридичної аргументації цікавила низку вітчизняних та іноземних науковців, серед яких Савенко М. Д., Щербина О. Ю., Фетеріс Е., Клетт М., Уолтон Д. та ін.

В їхніх працях проаналізовано процес юридичної аргументації, його особливості і відмінності в різних правових традиціях, зміни в часі тощо. При цьому досі недостатньо вивченим залишається питання визначення засадничих принципів цього явища окремо та у цілісній системі, яка б пояснювала їх співвідношення та взаємозалежність.

Мета дослідження полягає у вивченні засадничих принципів юридичної аргументації окремо та системно з філософсько-правового погляду.

Виклад основного матеріалу. Юридична аргументація як явище базується на низці низці принципів, що водночас формують як її межі, так і засади. Природа таких принципів різниться – в глибинній основі лежать принципи юридичного пізнання, що, у свою чергу, витікають із загальнонаукових. Наступну категорію становлять ті принципи, які в тому чи іншому обсязі характерні для різних судів та судових процесів.

Перш за все необхідно розглянути базові принципи юридичної аргументації – всебічність, повноту та об'єктивність дослідження. Доволі часто їх об'єднують в один, оскільки вони становлять основу будь-якого судового процесу загалом і взаємодоповнюють одне одного. Тим не менш, варто розглянути кожен з них окремо для їх глибшого розуміння.

Всебічність юридичної аргументації – це перевірка всіх можливих версій у справі, пояснень, що виходять від обвинуваченого, отримання і перевірка в повному обсязі необхідних доказів, виявлення обставин, що як викривають, так і виправдовують обвинуваченого, пом'якшують і обтяжують його покарання. Однобічністю називають недостатній розгляд будь-якої суттєвої обставини справи, її ігнорування, залишення без уваги однієї чи більше версій.

Повнота – це встановлення всіх обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному впровадженні, серед яких детальне вивчення складу злочину, винності особи й його скоєнні, мотиву, школи заподіяної злочином, обставин, що обтяжують чи пом'якшують покарання, тощо. Повнота означає також перевірку даних про вчинення обвинуваченим або іншими особами інших злочинів і прийняття за цими фактами відповідних рішень, констатацію відсутності події або складу злочину, або недоведеності участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Неповнота попереднього розслідування – є звуження меж доказування, недостатність доказів, що ставлять під сумнів достовірність висновків у межах конкретної справи. Варто зауважити, що під повнотою мають на увазі той обсяг інформації і доказів, який необхідний для вирішення конкретної справи. При цьому не обов'язково досліджувати об'єкти в категоріях, які такої справи не стосуються.

Об'єктивність – це неупереджене дослідження обставин справи, збирання як обвинувальних, так і виправдувальних доказів, а також доказів, що говорять «за» і «проти», встановлення всіх даних, що характеризують особистість обвинуваченого. Об'єктивність дослідження передбачає також належне та неупереджене ставлення до скарг та клопотань підозрюваного і обвинуваченого. Необ'єктивне варто вважати розслідування вироблене упереджено, з метою визнати підозрюваного і обвинуваченого винним, таке, що зацікавлене виключно у доведенні правоти однієї зі сторін, а не справедливому вирішенні проблеми.

Вказані вище принципи є загальнонауковими принципами пізнання, що трансформувалися в межах юридичної практики для задоволення потреб сфери. Враховуючи їх початкову філософську природу доцільно зауважити, що дотримання цих принципів лежить переважно у морально-етичній площині. Виключення становлять лише серйозні викривлення, які радше наближені до фальсифікації доказів, в такому разі часто передбачені різні міри відповідальності (залежно від законодавства,

що діє на території тієї чи іншої держави або адміністративної одиниці). Ці принципи, як вже вказувалось, взаємопов'язані, але не можуть замінювати одне-одного. Отже юридична аргументація повинна всебічно розглядати об'єкт аргументації повною мірою і об'єктивно, максимально абстрагуючись від суб'єктивного досвіду [5, с. 9–10; 10, с. 103].

Принципи всебічності, повноти та об'єктивності юридичної аргументації діють в судах усіх типів однаково. Незмінною залишається і їх дія в різних законодавствах, що мають різну природу та засади. Отже застосування цих принципів стало, але може призводити до різних результатів відповідно до чинного законодавства у конкретному суді.

До засадничих принципів юридичної аргументації зараховують також змагальний і дослідницький (інквізиційний). Вони, на відміну від принципів всебічності, повноти та об'єктивності різною мірою присутні в різних судах, але в той же час, не можуть бути відсутніми повністю. Ці принципи сформувалися разом із відповідними типами судових процесів – інквізиційним (дослідницьким) та змагальним. Принцип змагальності переважно присутній в судах загальної юрисдикції [3, с. 7]. Його основною ознакою є розподіл функцій між судом, захистом та обвинуваченням, а також рівність сторін судового процесу. Цей принцип з'явився разом із появою змагального судового процесу в період зародження капіталізму. Його основною ознакою є спрямованість на «перемогу над опонентом» за посередництва та регулювання суду шляхом аргументації сторін [2, с. 56; 11, 46–55].

На принцип змагальності також впливає чинник сили державної влади, зокрема й судової. Соціальна та економічна диференціація населення часто призводить до порушення принципу формальної рівності. Внаслідок цього доцільно говорити про вплив такої диференціації на ефективність юридичної аргументації та змагального принципу, які є прямо пропорційним силі суду чи державної влади. Отже, в ідеальних умовах суду необхідно не тільки контролювати виконання сторонами судового процесу своїх обов'язків та реалізацію їх прав забезпечити реалізацію принципу змагальності через принцип формальної рівності, незалежно від соціального статусу чи економічного становища сторін судового процесу або їхніх представників [7, с. 16–19; 6. с. 202–204].

Дослідницький або, як його ще називають, інквізиційний, принцип юридичної аргументації проявляється яскравіше у адміністративних та конституційних судах. В цих органах суд виконує не тільки свої прямі функції, але і функції обвинувачення, засновуючись на доказах, що були отримані в результаті проведеного дослідження. Як правило, реалізація цього принципу характеризується більш раціональним підходом, ніж змагального, для якого властива важлива роль психологічного фактору. Цей принцип використовується частіше в адміністративних та конституційних судах через обмеженість як кількості сторін судового процесу, так і спектру об'єктів юридичної аргументації, які у сторони обвинувачення чітко зафіксовані в законодавчих актах. Дослідницький принцип майже не застосовується в судах загальної юрисдикції в демократичних державах як пріоритетний, оскільки це обмежує можливості сторін у застосуванні юридичної аргументації в питаннях, що потребують додаткового висвітлення з усіх сторін судового процесу. Його альтернативна назва «інквізиційний» не тільки має негативний характер, але часто виділяється як окремий підвид принципу та судового процесу. Історично дослідницький принцип виник в процесі еволюції інквізиційного, тому повністю ототожнювати ці дві назви не рекомендується.

Важливо розуміти, що змагальний та дослідницький принципи не виключають одне одного, а застосовуються у різному обсязі в судах різних типів. Саме через таке поєднання розглядають змішаний тип судового процесу і, відповідно, змішаний принцип юридичної аргументації, як окремий (при цьому існує декілька теорій походження судового процесу змішаного типу, але всі вони ґрунтуються на поєднанні змагального та дослідницького). Як засадничі варто розглядати саме змагальний та дослідницький принципи, оскільки саме вони є базою для формування змішаного, який є похідним, тому що він стосується більшою мірою самого судового процесу, аніж юридичної аргументації [1, с. 57–58].

Ще одним важливим принципом юридичної аргументації є принцип вільної оцінки доказів. Він засновується на тому, що слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд оцінюють докази за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом (ст. 94 КПК України).

Принцип вільної оцінки доказів має на меті надання необхідної незалежності уповноваженим особам, створити умови для їх самостійності в межах наданих їм законом прав. Внутрішнє переконання за своєю суттю є одночасно засобом встановлення достовірності, належності, допустимості доказів і їх достатності та станом впевненості в правильності зроблених висновків. Так принцип вільної оцінки доказів забезпечує необхідну для проведення судового процесу гнучкість. Варто зауважити, що свобода оцінки доказів як принцип кримінального процесу серед основних компонентів містить правило про те, що жоден доказ не має наперед встановленої сили (ст. 94 КПК України) [8, с. 140–142].

Законодавче регулювання процесу оцінки доказів полягає у регламентації правил і процедури збирання та перевірки доказів, усунення неприпустимих доказів, тощо, що спрямовані на формування бездоганного доказового матеріалу. Задля виключення можливості неоднозначного трактування доказів у процесі оцінки необхідно уникати об'єктів та інформації, що викликають сумніви. Так мінімізується людський фактор у оцінці доказів уповноваженими особами [11, с. 13–14; 12].

Базові принципи юридичної аргументації слугують основою для її функціонування як явища загалом та регулюють процес формування аргументів. Змагальний та дослідницький принципи допомагають визначити вирішенню яких саме завдань має підпорядковуватись аргументація в кожній окремій справі. Принцип вільної оцінки доказів надає простір для гнучкого відбору об'єктів та інформації і їх визнання доказами в конкретному судовому процесі. Так формується цілісна, але гнучка система засадничих принципів юридичної аргументації, що слугує як підставою для її функціонування, так і обмежує її.

Висновки. Юридична аргументація за своєю суттю базується на низці принципів, що мають загальнонауковий характер або ж стосуються судових процесів, у яких застосовуються. В глибинній основі юридичної аргументації лежать принципи, властиві усім наукам, але при цьому видозмінені задля задоволення потреб цього правового явища: всебічність, повнота та об'єктивність. Ці принципи тісно взаємопов'язані, а тому часто сприймаються як один складний. Незважаючи на їх загальність та морально-етичне походження, вони складають підґрунтя для більш спеціалізованих та вузьких за своєю суттю та сферою використання.

Змагальний принцип лежить в основі будь-якого судового процесу. Його основою є змагальний характер сторін в судовому процесі. Змагальний принцип по-різному інтерпретується в правових традиціях різних регіонів, але спільним є його визначення як основи юридичної аргументації в сучасній судовій практиці, що стало наслідком еволюції судового процесу. Змагальний принцип ширше використовується у юридичній аргументації в судах загальної юрисдикції, оскільки дозволяє розглядати справу ширше і гнучкіше підходити до винесення вироку.

Дослідницький принцип юридичної аргументації застосовується переважно в адміністративних та конституційних судах, тобто тоді, коли суд виконує роль сторони обвинувачення. У його суті лежить чітке слідування формальним нормам, зафіксованим в законодавчих актах. Цей принцип дозволяє чіткіше реалізувати юридичну аргументацію, але при цьому підходить для вирішення питань чітко визначених в законодавстві, а тому в судах загальної юрисдикції застосовується меншою мірою, ніж змагальний.

Принцип свободи оцінки доказів полягає у тому, що уповноважені особи оцінюють докази на основі внутрішнього переконання з урахуванням законодавства та совісті. Враховуючи ризик суб'єктивної оцінки доказів як наслідку впливу людського фактору на процес пізнання (що лежить

в основі цієї оцінки), істотним чинником є необхідність якомога чіткішого законодавчого регулювання процесу визнання об'єктів та інформації доказами. При цьому досить важливим, але законодавчо визнаним, фактором залишається совість, яка дозволяє зберігати принцип вільної оцінки доказів у припустимих межах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєв С. (2017) Формування сучасних видів цивільного судочинства. Порівняльно-аналітичне право. Ужгород.: «ДВНЗ Ужгородський національний університет». № 2. С. 56–59. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/15.pdf.
2. Кістяник В. (2015) Особливості аргументації в судах загальної юрисдикції. Наукові записки. Т. 168. С. 52–56.
3. Козюбра М. (2013) Моделі (типи) юридичної аргументації. Наукові записки. НаУКМА. Т. 144–145. С. 4–7.
4. (2020) Кримінальний процесуальний кодекс України. Ред. 11.06. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Кучук А. (2016) Принципи пізнання правових явищ як елемент методології. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. № 4. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2016/4.pdf.
6. Мамницький В. (2014) Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві. Форум права. № 3. С. 201–206. URL: <http://surl.li/disb>.
7. Маркуш М. (2007) Принцип змагальності в кримінальному процесі України. Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М. 208 с. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/MARKUSH_2007.pdf.
8. Мирошниченко Ю. (2016) Принцип вільної оцінки доказів в аспекті незалежності суду та самостійності судді у вирішенні кримінальних справ. Маріуполь: № 5. С. 140–143. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/42.pdf.
9. Рогальська В. (2012) Змагальність у досудовому провадженні. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 172 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/mrvv.pdf>.
10. Юркевич М. (2012) Юридична аргументація. О. М. Юркевич, В. Д. Титов, С. В. Куцепал та ін. X.: URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1493/1/Jr_Argum_2012.pdf.
11. Савенко М. Юридична аргументація в конституційному судовому процесі: методологічний аспект. Наукові записки. К.: НаУКМА. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2210/Savenko_Yurydychna_arhumentatsiia_v_konstytutsiinomu.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
12. Яновська О. Діалектика розвитку змагального кримінального судочинства: історія та сучасність. Юридична Україна. URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1219-dialektika-rozvitku-zmagalnogo-kriminalnogo-sudochinstva-istoriya-ta-suchasnist.html>.

REFERENCES

1. Vasyliiev S. (2017) **Formuvannia suchasnykh vydiv tsyvilnoho sudochynstva**. [Formation of modern types of civil proceedings]. **Porivnialno-analitychne pravo**. Uzhhorod.: «DVNZ Uzhhorodskyi natsionalnyi universytet». No. 2. S. 56–59. URL: http://www.pap.in.ua/2_2017/15.pdf.
2. Kistianyk V. **Osoblyvosti arhumentatsii v sudakh zahalnoi yurysdyktsii**. [Features of argumentation in courts of General jurisdiction]. **Naukovi zapysky**. Tom 168.
3. Koziubra M. I. (2013) **Modeli (typy) yurydychnoi arhumentatsii**. [Models (types) of legal argumentation]. **Naukovi zapysky NaUKMA**. T. P 144–145.
4. (2020) **Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy**. [Criminal procedural code of Ukraine]. Red. 11.06. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
5. Kuchuk A. (2016) **Pryntsypy piznannia pravovykh yavyskh yak element metodolohii**. [Principles of knowledge of legal phenomena as an element of methodolog]. **Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii**. No. 4. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2016/4.pdf.
6. Mamnytskyi V. (2014) **Poniattia ta zmist pryntsypu zmahalnosti u tsyvilnomu sudochynstvi**. [Concept and content of the adversarial principle in civil proceedings]. **Forum prava**. No. 3. P. 201–206. URL: <http://surl.li/disb>.
7. Markush M. (2007) **Pryntsyp zmahalnosti v kryminalnomu protsesi Ukrainy**. [The principle of competition in the criminal process of Ukraine. Kharkov]. Kharkiv. Vydavets SPD FO Vapniarchuk N. M. 208 p. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/UP/MARKUSH_2007.pdf.
8. Myroshnychenko Yu. (2016) **Pryntsyp vilnoi otsinky dokaziv v aspekti nezalezhnosti sudu ta samostiinosti suddi u vyrishenni kryminalnykh sprav**. [The principle of free evaluation of evidence in terms of court independence and autonomy of judges in criminal matters]. Mariupol. No. 5. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/42.pdf.
9. Rohalska V. (2012) **Zmahalnist u doudovomu provadzhenni**. [Adversarial proceedings in pre-trial proceedings]. Dnipropetrovsk. Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 172 p. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/mrvv.pdf>.
10. Yurkevych M. (2012) **Yurydychna arhumentatsiia**. [Legal reasoning]. O. M. Yurkevych, V. D. Tytov, S. V. Kutsepал та ін. Kh. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1493/1/Jr_Argum_2012.pdf.
11. Savenko M. **Yurydychna arhumentatsiia v konstytutsiinomu sudovomu protsesi: metodolohichniy aspekt**. [Legal argumentation in the constitutional court

process: methodological aspect]. K. NaUKMA. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2210/Savenko_Yurydychna_arhumentatsiia_v_konstytutsiinomu.pdf?sequence=1&isAllowed=y. 12. Yanovska O. **Dialektyka rozvytku zmahalnoho kryminalnoho sudochynstva: istoriia ta suchasnist.** [Dialectics of the development of adversarial criminal proceedings: history and modernity]. **Yurydychna Ukraina.** URL: <http://www.pravnuk.info/urukrain/1219-dialektika-rozvitku-zmagalnogo-kryminalnogo-sudochinstva-istoriya-ta-suchasnist.html>.

Дата надходження: 19.08.2020 р.

Olena Chornobai

Educational-scientific institute of
law and psychology of Lviv Polytechnic National University,
candidate of legal sciences, Associate Professor of the
Department of Theory and Philosophy of Law
labau@i.ua

FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF LEGAL ARGUMENTATION

The article explores the features of the fundamental principles of legal argumentation that affect their application and interpretation.

Separate emphasis is placed on the origin of various principles. The basic principles of legal argumentation are similar to general scientific ones, but modified to meet the needs of legal argumentation. These principles have a moral and ethical basis, which entails a certain freedom of interpretation and application, but at the same time there are criteria that determine the degree of implementation of these principles in each individual case.

Highly specialized principles were formed together with the types of trial processes in which they are applied and, accordingly, adopted their specifics. These principles are applied in the vast majority of trials, but to varying degrees, due to the peculiarities of modern legal proceedings.

The principle of freedom of evaluation of evidence is highlighted as it applies regardless of the type of trial and has a complex regulatory structure. This structure has two main components – legislative and moral recognized by law.

The interaction of principles and their interdependence is described. The features of their application and possible interpretations are indicated.

Key words: legal argumentation, principles of legal knowledge, adversarial principle, inquisitive principle, the principle of free evaluation of evidence.